

1994:2

HEMMESJÖBYGDEN

Meddelande från Hemmesjö hembygdsförening

FÖRR OCH NU I ÅRYD MED OMNEJD.

Ett gammalt och unikt bildmaterial omväxlande med nytagna bilder visar mycket av det som hänt i samhället från 1900-talets början fram till våra dagar.

Onsdagen den 23 november kl 19 i Hemmesjö församlingshem, Billa

visar Leif Bolmgren ett 100-tal diabilder. Var med och se om Du känner igen de gamla miljöerna och jämför med de nytagna bilderna.

Vi gör en paus för kaffedrickning. Tag med kaffekorg! Välkomna!

---- 0 ---- 0 ---- 0 ---- 0 ---- 0 ---- 0 ---- 0 ---- 0 ----

HELGÖPPET I HEMBYGDSSTUGAN I ÅRYD.

Helgöppet och utställning av gamla praktfulla jultidningar är det

söndagen den 15 januari 1995 kl 10 - 15 i hembygdsstugan

Dessutom visas en del av de fynd från Åryds glasbruk som återfanns vid grävningen kring masugnen förra året. Vi bjuder besökarna på glögg och pepparkakor. Välkomna!

350-ÅRSJUBILEUM

Lördagen den 4 juni 1994 invigdes den nyrestaurerade masugnen vid Åryds järnbruk i samband med att Åryd firade sina 350 som industriort. Det var sannolikt 1644 som bruket grundades av Nils Rosenquist, ägare till Åryd och den holländske bruksidkaren Arnold de Rees. Professor Lars-Olof Larsson höll ett intressant föredrag för de talrika åhörarna, som satt bänkade framför masugnen. Ulla Ekberg läste Bengt Hjelmqvists dikt "När elden lyste och brann", skriven för detta tillfälle.

När elden lyste och brann

*Kan Du se honom gå där på vägen
med steg som är trötta och tunga?
Nyss var han en av de unga
som drömde om stordåd och lycka.
Nu väntas gubbår och krycka
och minnen från tider som svann,
när elden lyste och brann.*

*Och ändå byggde han landet,
han som går där med steg som är tunga.
Kan Du höra trastarna sjunga
och vattnet som porlar i diket?
Han byggde landet och riket,
när morgondimman försvann
och elden lyste och brann.*

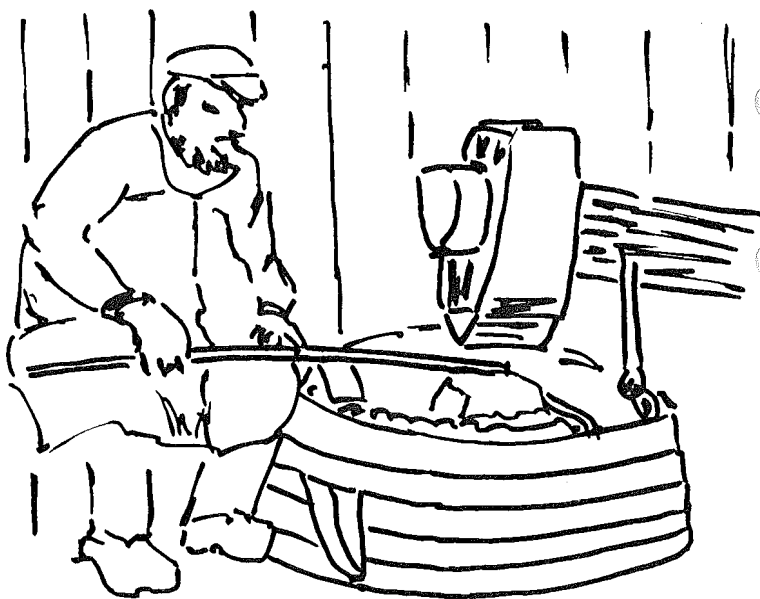
*Kan Du se honom trogen och trägen,
där han vandrar mot smedjan och härden
mellan magra tegar och gården?
De är magra som barnen och korna
och magra som Årydsborna,
där sin klena bärgning de fann
när elden lyste och brann.*

Bengt Hjelmqvist

*Vilka tankar fyller hans sinne?
Kanske ser han vågornas glitter.
Kanske hör han sparvarnas kvitter
och stampet från lagårn och stallet
och brusset från vattenfallet,
från vattnet som stänkte och rann,
när elden lyste och brann.*

*Snart är ännu en arbetsdag inne.
Snart skall skovlarna rassla och slamra,
snart skall släggorna dundra och hamra,
snart skall bälgarna pusta och stånka,
snart skall seniga smeddrängar kånka,
på bördor, som krävde sin man,
när elden lyste och brann.*

*I masugn och smedjor brann det.
Kan Du se honom stå där vid städet?
Kan Du höra suset från trädet
om strävsamma dagar långa?
Han var en av de okända många,
som aldrig berömmelse vann,
när elden lyste och brann.*

Bruksområdet

Vad har hänt i bruksområdet kring Masugnsvägen i Åryd det senaste halvåret? Jo här har det varit fart och rörelse med olika arbeten som avlöst varandra.

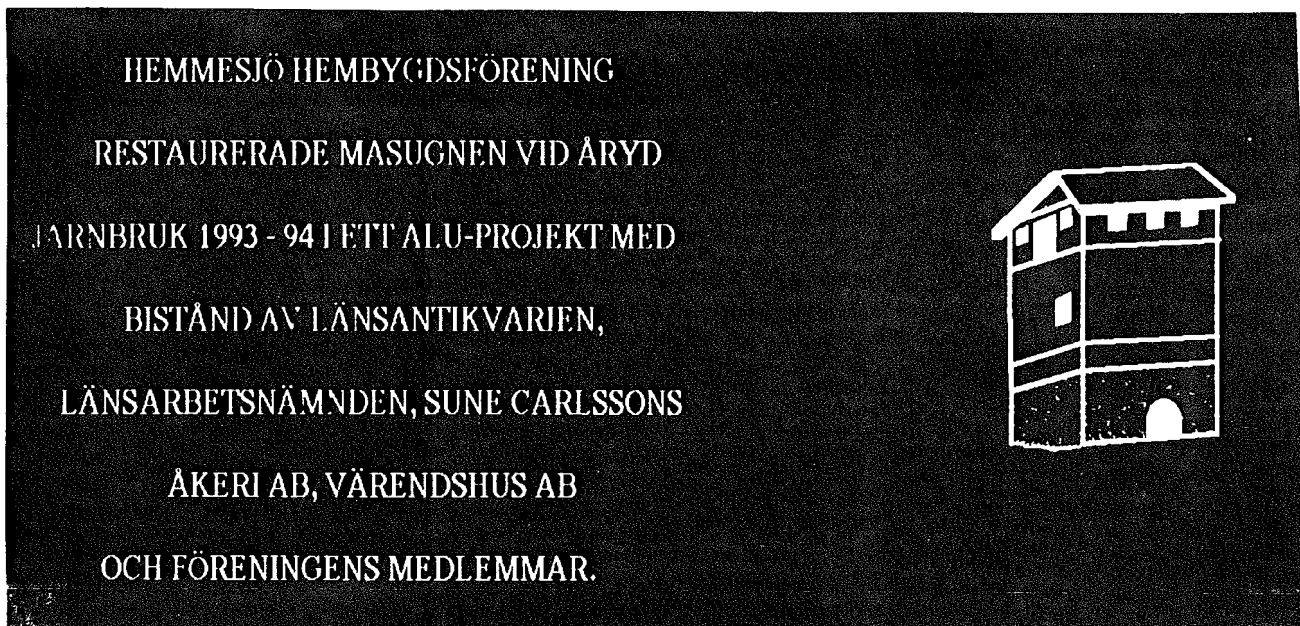
I våras startade ALU-arbetet för att reparera taket på hembygdsstugan. Takteglet togs ner och tvättades, taket lagades på stora ytor där det skadats av fukten. Ny papp och nya läkt spikades på innan takpannorna hissades upp och de nymålade rännorna monterades. Sedan var det dags för rödfärgning och bättring av de vitmålade snickerierna. Hela tiden krävdes städning kring huset för att få bort allt gammalt byggmateriel och skräp. Tack, alla Ni som deltagit i arbetet!

Kring semestertiden startade kommunen sitt arbete med att bygga om luckor och utlopp vid turbinhuset. De gamla vattenturbinerna, en dubbel- och en enkelturbin lyftes upp och den omgivande betongsumpen bilades sönder. Hela åfåran, från dammfästet vid sjön ner till bron på Masugnsvägen har byggts om av skickliga hantverkare. En mindre fåra med egen dammlucka leder nu precis förbi turbinhuset och i denna fåra är det förberett för ett stort vattenhjul.

Dammluckorna vid sjökanten och deras infästningar är också nytillverkade. Tyvärr har det inte gått att få fram några måttuppgifter på åfåra och vattenhjul från järnbrukstiden. Resultatet av ombyggnaden har trots det blivit mycket tilltalande. Det tidigare stillsamma bubblandet i turbinsumpen har nu ersatts av ett livligt brusande.

Den upptagna dubbelturbinens skick var så pass bra att den kan komma till användning vid något mindre kraftverk. Enkelturbinen däremot var delvis sönderslagen, dock inte mer än att den efter rengöring och ytbehandling kommer att ställas upp som utställningsobjekt i närheten av turbinhuset. Intressanta fynd under arbetet var de slipade stenar som använts som lager för hjulaxlar.

Masugnen har under sommaren och hösten haft många besökare och beställningar är redan gjorda för nästa säsong. Utställningen är nu stängd över vintern men öppnar så fort vårvädret tillåter. Då kommer järnbruksmodellen att vara kompletterad med en modell av en kolmila som barnen i Åryds skola gjort i ett temaarbete. Ett nytt dragplåster nästa år kan bli den kolryss (slåde för transport av träkol) som föreningen har löfte att överta.

Etsad minnesplatta som sitter på masugnsdörren

FÖRELÄSNINGEN

Året var 1944, jag var 9 år. Far var kassör i föreläsningföreningen. Det var en förening som arrangerade föreläsningar för allmänheten. Fem stycken under vårterminen och lika många under höstterminen. Föreläsningarna gick av stapeln i lokalen i Åryd som hette Fridhem, samt i byskolan hemma i Risinge. Fördelningen var alltid 3 -2 till Åryds fördel. När föreläsningarna var i Åryd var det inte så säkert att en liten "pojkekatt" kunde ta sig dit, det var ju en halvmil från byn. Jag och min något äldre syster hade visserligen en gammal rostig damcykel ihop, som vi hade fått av far, men på den fanns det inget lyse.

Höstkvällarna var mörka, ibland fick jag åka med far, på pakethållaren på hans stabila hermescykel, det var toppen. Men när föreläsningarna hölls hemma i skolan hade man inte de problemen. Gott och väl en halvtimme före utsatt tid satt man i en av storskolans bänkar och tjuvtittade under bänkklocket. Där var alltid ordning och reda, för skolbarnen visste ju om i förväg när det skulle bli föreläsning och för att framstå som mönsterelever så städade de naturligtvis i bänklådan innan de gick hem. De förstod att den tillfällige gästen skulle glutta under locket.

Inte hjälpte det att man kom i god tid för att få en bänkplats. Ungefär tio minuter före början blev man bortkörd av någon vuxen som naturligtvis hade företräde. I allra bästa fall fick man dela bänk med någon jämnårig kamrat. Men för det mesta blev det att antingen sitta längst fram på en långbänk, som alltid bars fram av ett par raska storskolepojkar, eller också klängde man upp i ribbstolen som var placerad längst bak i skolsalen. Den användes i normala fall till gymnastiklektionerna. Det var en riskabel sittplats, för där satt i regel sjätte- och sjundeklasspojkarna, risken att bli nerknuffad var överhängande, till allmän förnöjelse och det var ju genant. Så i regel fick vi små-luar sitta och gana på den där,

ca 30 cm höga långbänken ett par meter från katedern.

Det var ett ljudligt sorl och fotskrapande i skolsalen när byborna och en del Årydbor fyllde densamma. Där satt man i spänd förväntan. Mitt i skolsalen var ett bord placerat där stillbildsprojektorn tronade. Det var ett skrälle av plåt. Den som skötte denna, för oss småpojkar så förunderliga apparat var maskinisten från fabriken i Åryd. Han hette Schön. För honom var väl inte detta så märkvärdigt som var van vid den imponerande ångmaskinen på fabriken. Han var sedan många år liksom självskriven när det gällde att assistera föreläsaren och skifta bild när denne stötte pekpinnen i golvet.

Minuterna före föreläsningens början var förtätade. Nu kom föreläsaren själv, alla blickar riktades mot honom där han skred in i skolsalen eskorterad av far, som ledsagade honom förbi den stora järnkaminen och fram till katedern. Där tog skolläraren vid och ställde sin annars ordinarie plats välvilligt till förfogande. Far stod också bredvid och myste belåtet. Föreläsaren rotade i sin slitna läderportfölj och plockade fram papplådorna med skioptikonbilderna. Sedan kom Schön fram och handhälsade och växlade några ord med föreläsaren, som skrattade bullrande, medan han mottog bilderna, som han sedan varsamt bar ner till sitt bord.

Skollärare Rydqvist och far gick och satte sig på var sin, för dem reserverade stolar som burits in. Föreläsaren som anlänt med tåg till Åryd hade skjutsats till Risinge i en gengasosande droskbil. Han torkade sig nu i pannan med en vit näsduk, harklade sig och började tala. Sorlet upphörde genast och alla lyssnade intensivt när han presenterade sig. Han fortsatte med att presentera sitt ämne, som hette "På strövtåg i Rom". Han talade klart och tydligt och i humoristiska ordalag. Inom kort hade han den inte allt för kräsna publiken på sin sida. Snart hade han lockat fram det första bullrande skrattet från den

församlade menigheten. Efter cirka en kvarts introduktion var det dags att släcka ljuset och börja själva bildvisningen. En yngling som strategiskt placerat sig vid strömbrytaren släckte ljuset. I samma ögonblick slog Schön på projektorn och den första svartvita bilden tonade fram på baksidan av den stora Sverigekartan, som skolläraren tidigare hängt upp för detta ändamål.

Ögonblicket var nu inne, nu sträckte vi på halsarna och med gapande munnar lyssnade vi andäktigt till föreläsarens kommentarer, samtidigt som vi med blicken facinerat följde bild för bild. Varje gång en bild skulle skiftas dunkade föreläsaren till med pekpinne i golvet. För varje bild skramlade det till i plåtskrället till projektor. Efter cirka 50 - 60 bilder var föreläsningen slut. Den påpasslige ynglingen tände lyset och föreläsaren tackade för visat intresse. Långsamt och under stort buller började folket nu lämna den varma skolsalen. Var

och en gick hem till sitt nöjda och belåtna med kvällens utflykt till Rom. Föreläsaren plockade ihop sina prylar och Schön monterade ned plåtskrället. Far och skolläraren betalade, mot kvitto, ut arvodet till föreläsaren, medan jag nyfiket beskådade honom på nära håll. Några av storskolepojken satte tillbaka långbänkarna på plats, så det var sig likt till morgondagens skoldag igen. Skolläraren tog ned kartan från sin spik. Ute på skolgården satt droskchauffören och väntade på sin celebra passagerare. Strax klev han in i bilen och fortsatte sin turné, bilen var beställd till Växjö järnvägsstation varifrån färden skulle gå vidare med tåg. Nu var det bara far och jag kvar, det var dags för oss också att gå hem. Jag höll min far i handen och jag var så stolt över att han var kassör i föreläsningsföreningen så att jag fick vara med ända till finalen.

Inge Gustafsson

Föreläsningsföreningen upphörde med verksamheten 1962 men den som vill veta mer kan läsa Bengt Hjelmqvists artikel i Hemmesjöbygden 1988:2.

"Plåtskrället", som Inge kallar projektorn för, finns välbevarad i folkrörelsearkivet i skolan i Åryd. Trots att den skumpat på cykel fram och tillbaka mellan Åryd och Risinge många gånger ser den ut att vara i skick som ny. I gott förvar finns också den tunna spatserkäpp som stöttes i golvet för att begära bildväxling när föreläsningarna hölls på Fridhem i Åryd.

--- 0 --- 0 --- 0 --- 0 --- 0 --- 0 --- 0 --- 0 --- 0 --- 0 ---

JULKLAPPEN

Nu kommer den, julklappen som varar ett helt år, hembygdsföreningens

Bildalmanacka för 1995

med bilder från hela socknen. Har Du tänkt på att med sparade almanackor från tidigare år får man en växande bilderbok över mänsikor och natur i hela socknen!

Fotograf är som vanligt Leif Bolmgren. Almanackan kostar 35 kr och finns bl.a. hos Konsum i Åryd och hos styrelsemedlemmar.

Har Du missat någon tidigare årgång? Det finns några exemplar kvar.

KYRKOGRÅDSVANDRING

Vid kyrkogårdsvandringen den 11 september 1994 berättade Bengt Hjelmqvist och Harald Schön om några personer som vilar på Hemmesjö kyrkogård. Som avslutning läste Bengt Hjelmqvist sin dikt "Här sover alla döda".

*Här sover alla döda.
Jag vandrar mellan gravar,
bland främlingar och vänner,
och här och där jag stavar
på namn jag inte känner.*

*En mur blott skiljer döden
från livet där det strömmar
förbi på allfarvägen.
Här talar sant och sägen
om flydda mänskoöden,
om slit och vedermöda,
om ungas heta drömmar,
om barn som lekt och skrattat.*

*Här sover all döda.
Här strövar jag på gångar
som kyrkvaktmästarn krattat,
och mitt i nuet fångar
jag tider som har svunnit.*

*Här ligger landstingsmannen
med sina barn, här grannen,
som också vila funnit.
Här ligger sockenpampen
med sitt kontor på fickan
och mannen på fabriken,
som förde bildningskampen
och stred i politiken.
Och här den unga flickan,
som satte färg på festen,
och här den gamle prästen,
som talade så länge,
och läraren, den stränge,
som höll på diciplinen,
och herrarna som ställde
och styrde i sitt välde.
De fattiga och rika -
här är de alla lika.*

*Här sover alla döda.
Här ligger alla kära.
Hit är de alla burna
i kista eller urna,
de många som vi saknar,
de som har stått oss nära.
Och tusen minnen vaknar.
Mot höjden de sig svingar
på fjärilslätta vingar.*

*Här sover alla döda,
förnekare och fromma.
Runt om dem ler naturen,
och blomma står vid blomma.
Om ljuset sjunger vinden.
Vi tittar genom grinden
från andra sidan muren.*

Bengt Hjelmqvist

Blandat från bygden.

NYA BÖCKER

Föreningens boksamling utökas sakta men säkert. "100 år med svenskt lantbruk" heter en skrift från Lantbruksstyrelsen. Här beskrivs lantbruket i ett föränderligt samhälle med hjälp av små artiklar, statistik, årtal och många intressanta bilder. "Vägen i kulturlandskapet" heter en annan skrift som kommer från Vägverket. Efter en inledande historik om vägnätets uppkomst och utveckling följer en bildkavalkad med exempel på alla slags vägmiljöer som alléer, milstolpar, mjölkbord, vägrenar, broar, hägnader mm. Sedan görs en inventering av värdefulla vägmiljöer i de sydöstra länen med text och bilder från bl.a. vägen Hemmesjö - Billa. Boken avslutas med synpunkter på hur man kan ta hänsyn till kulturmiljön vid ombyggnad av mindre vägar. Deckarnoveller i hembygdsmiljö finns det i årsboken från hembygdsförbundet. Det är vinnarbidragen från en pristävling för ett år sedan.

Böckerna finns för utlåning i hembygdsstugan.

EFTERLYSNING

Finns det någon i läsekreten som har arbetat som telefonist på lundsbygden? Folkklivsarkivet i Lund vill komma i kontakt med personer som varit växeltelefonister före automatiseringen på 1950- och 60-talet. Hör av Er till redaktören.

SAMHÄLLSFÖRENING

Vid årsmöte den 8 november 1994 bildades formellt samhällsföreningen i Åryd som planerar att verka inom området Hemmesjö - Tegnaby församling. Föreningen startade sin verksamhet redan i våras. Till ordförande valdes Pär Gunnar Jäghagen, Åryd. I styrelsen finns representanter från byarna och samhället.

LÅNA MÖBLER

Vet Du om att det går att låna möbler från hembygdsstugan. Bord och stolar av enkel modell. För privatpersoner kostar det 10 kr

per bord och 2 kr per stol och tillfälle. Boka i god tid hos Kurt Adolfsson eller Claes Lissing.

SKYLTADE KULTURMINNEN

Genom en tidigare penninggåva har föreningen fått möjlighet att sätta upp informationsskyltar. Nu planeras skyltar vid Hemset, vid bronsåldershögen mitt emot åkeriet samt vid järnbruket. Har Du förslag på andra objekt att skylta?

GÅVOR

Många gåvor har skänkts under året. Det gäller böcker, möbler, väffeljärn, gorånsjärn, tavlor och fotografier mm. Många generösa bidrag gjordes i samband med hembygdsdagen 1994 i Risingegården. Åtskilliga lånade också ut föremål till den uppskattade utställningen om köksredskap från förr.

Tack för de fina bidragen.

FOLKRÖRELSEARKIV

Fler handlingar, bl.a. fackföreningspapper har också kommit till arkivet, som är inrymt i Åryds skola. Har Du handlingar med föreningsanknytning så finns det plats för dem i arkivet. Kontakta Harald Schön.

DOMBÖCKER

Bengt Liljedahl, Växjö, är intresserad av Konga härads domböcker och har bl.a. funnit en hel del protokoll som berör Hemmesjö socken. Några av dessa protokoll har föreningen nu fått kopior av. De handlar om "Laga fasta på Åryd järnbruk 1820" (lagfart), "Undersökning av kvarnar på Åryds säteri 1821", "Odlarmöda i Hemmesjö på 1700-talet" samt "Byordning för Attsjö 1766". Kopiorna kommer att finnas tillgängliga i hembygdsstugan.

KLIPPBÖCKER

Klippböcker för de senast 15 - 20 åren samt någon äldre finns också till påseende i hembygdsstugan.

SLÅTTERGILLE PÅ VITARÖR I RISINGE DEN 24 JULI 1994.

Vi blev 15 stycken som vågade trotsa värmen och med hjälp av lie eller räfsa göra en insats för bevarandet av de allt mer hotade och skyddsvärda ängsväxterna. Vi började vid niotiden och var, trots en "tankningspaus", färdiga redan strax innan klockan tolv. Vilket slåttergång! Slåtterdagen avslutades som utlovat med kaffe och ostfralla.

Jag vill härmed passa på att tacka alla er som deltog i slåttern för det otroliga arbete ni lade ner. Men jag vill också särskilt tacka Stig Nilsson för utlåning av sin slipsten, samt Sven Gustafsson som några dagar efter slåttern fraktade bort det slagna höet från ängen. Min målsättning är att fortlöpande kunna lämna inventeringsrapporter över floran på Vitarörsängen till ordföranden Claes Lissing. Ni som har någon som helst information om den traditionella ängsskötseln i Risinge med omnejd är välkomna att höra av sig till mig. Alla minnen ni kan ha om slåtter och skötsel av ängar är av betydelse. Jag har t.ex. fått ett viktigt påpekande av Bror Gustavsson i Risinge angående tidpunkten för årets slåttergille på Vitarör. Bror ville minnas att man oftast höll slåtter i början av augusti i Risingetrakten. Kanske kan Brors påstående bekräftas eller dementeras av någon annan? Ytterligare upplysningar av särskilt intresse är om man betade ängarna förr? och i så fall hur (dvs. vilket eller vilka djurslag som man vanligen använde), när (före eller efter slåtter) och hur länge? Information av kulturellt intresse är hur liarna och räfsorna såg ut? Vilket träslag var de oftast gjorda av? Väl mött i slåtterängen!

ChrisTina Arup
Kämnärsvägen 7G:102
226 46 Lund
046 - 158955

Styrelsen 1994

Claes Lissing, ordf, red för Hemmesjöbygden
Väremsvägen 37
360 43 Åryd
tel 0470/774315

Karin Carlsson
Södra Åreda
360 43 Åryd
0470/771066

Nils Fredrik Hjelmqvist, kassör
Åry herrgård
360 43 Åryd
0470/774250

Elvy Persson
Södra Åreda
360 43 Åryd
0470/771014

Ansa Borck
Åry herrgård
360 43 Åryd
0470/774213

Ditte Lind
Risinge Mellangård
360 43 Åryd
0470/772150

Onni Thunell
Billa
360 43 Åryd
0470/774049

Leif Bolmgren
Tallvägen 11
360 43 Åryd
0470/774325

Ulla-Stina Åhman
Billa
360 43 Åryd
0470/774138

Asta W Olsson
Ringsberg
360 43 Åryd
0470/772012

Göte Aronsson
Risinge
360 43 Åryd
0470/772061

Monica Ohlsson
Billavägen 1 A
360 43 Åryd
0470/774285

Ingrid Wahrolén, sekr
Södra Åreda
360 43 Åryd
0470/771068

Hemmesjöbygden utges av Hemmesjö hembygdsförening. Föreningen arbetar i Hemmesjö socken som omfattar Billa, Hemmesjö, Gummatorp, Risinge, Södra Åreda och Åryd. Du blir medlem genom att betala medlemsavgiften, 100 kr. Postgironummer: 72 98 81 - 3
Där inget annat anges är artiklarna skrivna av redaktören.

Du har väl betalt medlemsavgiften för 1994? Är Du osäker kan Du kontakta kassör eller ordförande. Nu när det kommunala stödet mer än halverats är varje krona viktig för föreningens arbete.